

KAN KALESİ HİKÂYELERİ VE CEVAHİRZADE’NİN MANZUM KAN KALESİ HİKAYESİ

İsmail GÜLEÇ*

Özet

Hız. Ali, Müslüman oldukları tarihten beri Türkler arasında özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Sadece Alevi Türkler arasında değil, Sünni Türkler arasında da onun kahramanlık hikâyeleri okunmuş, gençler ona özenerek onu taklit ederek yiğitçe yaşamışlardır. Cenknâme olarak isimlendirilen Hız. Ali’nin kahramanlıklarının anlatıldığı hikâyelerin, Türkler arasında Hız. Ali sevgisinin ve hayranlığının yerleşmesinde ve içselleştirilmesinde mühim bir rolü olmuştur. Kan Kalesi de Hız. Ali’nin kahramanlıklarını anlatan onlarca hikâyeden biridir. Kan Kalesi’nin konusu, sünnet olacak bir çocuğa verecek hediyesi olmayan Hız. Ali’nin hediye bulmak için çıktığı yolculuk ve bu yolculuk esnasında başından geçen olaylardır. Yazarı belli olmayan ve nesilden nesile anlatılagelen bu hikâyeyi nazma çekenlerden biri de Cevâhîrzâde Mustafa Hilmi Efendi’dir. Bu makalede, Cevâhîrzâde’nin metni esas alınarak Türk toplumunun Hız. Ali algısı üzerinde durulacak ve metnin tahlili yapılmaya çalışılacaktır. Kan Kalesi hikâyesini dikkatlice baktığımızda Türk toplumunun Hız. Ali algısını görürüz. Hız. Ali; yiğitliği, cömertliği, zayıfları himaye etmesi, zalimlerin hakkından gelmesi ve karısına sadık olmasıyla ideal bir tip olmuştur. Bu yönleriyle de moral işlevi görmüş ve dinleyicileri iyi olmaya sevketmiştir. Kan Kalesi hikâyesi aynı zamanda geleneksel Türk hikâyeciliğinin güzel bir örneğidir. İyilerle kötülerin savaşması, dinleyicilere hitap edilmesi, hikâye içinde hikâye anlatılması, ruhani varlıkların bulunmasıyla tipik hikâye özellikleri taşımaktadır. Çalışmamızda bu özellikler örneklerle gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Halk hikâyeleri, Kan kalesi, Hız. Ali, Cevâhîrzâde Hilmi Efendi

THE STORY OF CASTLE OF BLOOD AND CEVAHIRZADE’S STORY OF CASTLE OF BLOOD WRITTEN IN VERSE

Abstract

Ali has received a special attention among Turks since he became a Muslim. Not only among the Alevi Turks, but also among the Sunni Turks, his tales of heroism are read, young people emulated and imitated him. The Cenknâme tales which tell about Ali’s heroism have played an important role in the settlement and internalization of the love and admiration to Ali among Turks. The Castle of Blood is also among the dozens of tales that tell about Ali’s heroism. The author of this tale is not certain and it is told from generation to generation.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Sakarya/Türkiye, igulec@sakarya.edu.tr

The Castle of Blood narrates about the events that Ali experiences during his journey where he went for finding a present for a kid who will be circumcised. Cevahirzade Mustafa Hilmi Efendi is one of those who has versificated this tale. In this article, Turkish society's perception of Ali based on Cevahirzade's text is emphasized and the text is tried to be analyzed. When we review the Castle of Blood tale, we see Turkish society's perception of Ali. Ali has been an ideal character with his bravery, generosity, protection of the weak, overmastering the cruel and his loyalty to his wife. He has acted as a morale figure and directed listeners to be better with these features. The Castle of Blood tale is also a good example of traditional Turkish storytelling. It has several typical characteristics of tales like the war between good and bad, addressing to the listeners, telling stories in the tale and existence of spiritual beings. In this study, these characteristics will be tried to be presented with relevant examples.

Keywords: Folk Stories, The Castle of Blood, Ali, Cevahirzade Hilmi Efendi

Giriş

Halk hikâyeleri Türk halk edebiyatının önemli unsurlarından biridir. Halk hikâyeleri konularına göre kabaca ikiye ayrılır. Birincisi aralarında *Kerem ile Ashi*, *Tahir ile Zühre*, *Asuman ile Zeycan*, *Ferhat ile Şirin* gibi aşıkların başlarından geçen olayların anlatıldığı aşk hikâyeleridir. İkincisi ise *Koroğlu*, *Battal Gazi* gibi yiğitlerin savaşlarının anlatıldığı kahramanlık hikâyeleridir.

Anadolu'da teşekkül eden Türk halk edebiyatı içinde değerlendirdiğimiz kahramanlık hikâyelerinin ilk örnekleri olan *Saltuknâme*, *Dânişmendnâme*, *Battalnâme* gibi hikâyeler ya dinî, ahlâkî, kahramanlık gibi konularına göre ya da manzum-men-sur olması bakımından biçimine göre tasnif edilir¹. Genel eğilim bu hikâyelerin 'İslami kaynaklı kahramanlık hikâyeleri' başlığı altında incelenmesi yönündedir.

Bu tür değerlendirmeler daha çok bir dönemin bakış açısını yansıtmakta olup yeni bir değerlendirme ile baktığımızda Hz. Ali'nin kahramanlık hikâyelerini fantastik Türk edebiyatının ilk ürünleri arasında kabul edebiliriz. Fantastik edebiyatın iki temel özelliği olağanüstülük ve büyüdür. Adı geçen hikâyede yer alan Kan suyunun üzerinde büyü ve tılsımlı bir köprü'nün olması, köprü üzerindeki canavarlar ve türlü hayvanlar, Kan suyu içindeki ismi pek bilinmeyen canavar balıklar, boyu elli-altmış metrelik dev adamlar vs. hikâyedeki fantastik unsurlardır.

Hz. Ali cenklerini konu edinen hikâyelerin 13. asırdan itibaren Anadolu'da görülmeye başlandığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Çetin, 1997: XXX). Bu devir, hem Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreçlerinin devam ettiği hem de Anadolu Türkçesinin şekillenmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde, Türkler henüz büyük şehirlerde topluca yaşamaya başlamamışlardı ve Ortaasya'da sürdürdükleri hayatlarına Anadolu'da da devam ediyorlardı. Bu asrın toplumsal şartları destanî bir edebiyatın gelişmesi için oldukça müsaitti (Köprülü, 1986: 254). Bu devirde tercüme yoluyla kimi edebî eserler Türkçeye kazandırılırken aynı zamanda

İslamlaşan Türklere dinlerini öğretmek için ilmihal ve akaid kitapları da kaleme alınmaya başlamıştı. Ayrıca fütühat devrinin gereği, oldukça revaçta olan kahramanlık hikâyeleri de dinî bir havaya bürünüyordu. *Battal Gazi* ve *Dânişmendnâme* hikâyeleri de Hz. Ali'nin kahramanlık destanlarının anlatılması için uygun zemini hazırlamıştı. Böyle bir ortamda anlatılmaya başlanan Hz. Ali cenknâmeleri hem halkın inançlarının pekişmesine yardımcı oluyor hem de fütühat ruhunun diri kalmasını sağlıyordu.

Bu hikâyelerin Türkler tarafından kolayca kabul görmesinin bir diğer nedeni şifahî kültürde iyice yerleşmiş olan destan ve hikâye anlatma geleneğidir. İslam'ın Türkler arasında yayılmasından sonra, anlatılan destan ve hikâyelere İslam kendi rengini ve kokusunu vermeye başladı. Bununla birlikte hikâyelerde, Türklerin İslam öncesi inançlarına dair birtakım folklorik unsurlar da vardı. Özellikle yeni fethedilen topraklarda yaşayan kadim inançlara sahip milletlerin yüzyıllardır anlatageldikleri hikâyelerini bir çırpıda bırakmaları beklenemezdi. Dolayısıyla hikâyelerde eski inançlardan kalan izler muhafaza edilirken İslam'ın özellikle ibadet ve ahlâka dair birtakım prensipleri tamamlayıcı unsur olarak hikâyelere eklendi. Bir açıdan bakıldığında hikâyelerdeki İslam öncesi inançların, toplumun İslam'ı doğru ve eksiksiz bir şekilde öğrenmesine engel olabileceği iddia edilebilir. Ancak halk arasında İslam'ın bu kadar kısa sürede hızlıca yayılmasında ve kabul edilip benimsenmesinde bu hikâyelerin katkısı gözardı edilmemelidir.

Kan Kalesi'nin kaynakları ve ortaya çıkışı

Kan Kalesi, konusunu İslam'dan alan menkıbevi bir kahramanlık hikâyesidir. *Kan Kalesi* 'Ceng-i Hazret-i Ali' olarak da isimlendirilir. Genelde Hz. Ali cenkleri, özelde *Kan Kalesi* büyük ölçüde düzyazıyla kaleme alınmıştır. Ancak Cevâhîrzâde (Güleç, 2011) ve Noksani (Kaya, 2009) gibi hikâyeleri nazmen kaleme alan şairler de vardır.

Vasfi Mahir Kocatürk destanların tercüme, nakil ve değiştirme yollarıyla 13. yüzyıldan itibaren Türkçeye kazandırıldığını ve benzerlerinin kesin olarak 14. yüzyılda tespit edildiğini söyler. Temel özelliklerini ise anonimleşmek, basit olmak, manzum olanları kafiye ve vezin kusurlarıyla dolu olmak şeklinde izah eder (1970: 96-97). Köprülü ise bu tür hikâyelerin ilk söylenmelerini 13. asra kadar götürür. Köprülü'ye göre halkın bu tür eserlere rağbet etmesi şairler ve ozanların İslam ve İran kahramanlarının hikâyelerini de ilave ederek yeni bir tür meydana getirmesine yol açmıştır (1986: 252-253). Güzel ve Tatçı ise bu tür hikâyelerin başlangıcını 14-15. asra dayandırır (1990: 67-89). Hz. Ali hikâyelerinin teşekkül devrelerini tek tek tespit eden Çetin 13. ve 14. asırları işaret eder (1997: 45-49).

Cenknâmeler üzerine kapsamlı bir araştırma yapan Çetin, Hz. Ali'nin merkezde olduğu kahramanlık hikâyelerinin Anadolu sahasında 13. asırdan itibaren tercüme, telif ve uyarlama yoluyla görülmeye başladığını ifade etmektedir (1997: 53).

Türk halk hikâyelerini kaynakları bakımından inceleyen Köprülü, bu hikâyelerin Türk, İran ve İslam olmak üzere üç ana kaynaktan geldiğini tespit etmiş (1986: 361-412), Hz. Ali hikâyelerini kaynağı İslam olan hikâyeler grubuna dahil etmiştir. Boratav da Köprülü gibi Hz. Ali hikâyelerini Arap/İslam kaynaklı hikâyeler arasında değerlendirmiştir (1946: 146).

Ancak Hz. Ali hikâyelerinin bütünüyle bir İslam geleneğinden geldiğini söyleyebilmemiz oldukça güç görünmektedir. Her ne kadar içinde Hz. Peygamber, ashab, Hz. Ali, Halid b. Velid, Fatıma, Hasan ve Hüseyin gibi İslam tarihinin önemli isimleri geçse de hikâyedeki olayların tarihsel gerçeklikle örtüşmemesi ve hikâyenin temel hedefinin dinleyenlerin hoşça vakit geçirmelerinin yanında İslam öncesi dönem hikâyelerinde de görülen dinleyenleri yiğit ve cömert olmaya özendirilmesi bakımından bu hikâyeleri Türk destan geleneği içinde değerlendirmek de zannımca mümkündür.

Her şeyden önce Hz. Ali destanlarının veya hikâyelerinin bir Türk destanı olduğunu belirtmeliyiz. Hz. Ali hikâyelerinin teşekkül devrinin 13. asrın Anadolu olduğunu düşündüğümüzde hikâyelerin tek bir kaynaktan neş'et etmediğini söyleyebiliriz. O devrin Anadolu'sunda bir yandan yerleşik Ortodoks Hristiyanlık devam ederken öte yandan Türkler akın akın gelmekte idiler. Bu gelenlerin hem eski inançlarını taşıdıklarını, hem de yeni dinlerini öğrenmeye başladıklarını düşündüğümüzde², hikâyelerin kaynaklarının neler olduğunu rahatlıkla tahmin edebiliriz: ilki Türk destan geleneği içinde anlatılan destanlar ve hikâyeler, ikincisi İslam tarihî, üçüncüsü Doğu mitolojisi ve sonucusu da 11-13. asırlar arasında Anadolu'da Hristiyanlar arasında anlatılan aziz menkıbeleridir.

Hikâyede Hz. Ali'nin ne kadar kuvvetli olduğu anlatılırken vuruşuna Rüstem'in bile dayanamayacağı söylenir. Zaloğlu Rüstem, İran'ın efsanevi kahramanıdır. Efsanevi kuş Simurg tarafından büyütülen yiğitliğin sembolü bir isimdir. Hz. Ali'nin Kahkaha'nın hazinelerini ele geçirene kadar geçtiği merhaleler, bize Rüstem'in İran şahını kurtarmak için geçtiği yedi merhaleyi hatırlatmaktadır³ (Firdevsi 2005).

Anadolu Hristiyanları tarafından iyi bilinen ve hikâyesi halk arasında anlatılan Aziz George ile ejderhanın mücadelesinin anlatıldığı hikâye ile bu hikâye arasında da benzerlikler görülür. Aziz George'un hikâyesinin sonunda ejderhayı öldürerek sultanın kızını kurtarması, Hz. Ali'nin Kahkaha Sultan'ı öldürerek kızını kurtarmasına benzemektedir⁴.

Hikâyede yer alan Kan suyu ve Kalesi Yazıcızâde Ahmet Bîcân'ın (ö. 1466'dan sonra) *Dürr-i Mekkûn*'unda (1999: 62-66) anlattığı adalara ve sulara benzemektedir. İçinde canavarların geçtiği, sihirli şehirlerin olduğu, içi türlü mücevherlerle dolu olan adaların yer aldığı *Dürr-i Mekkûn*'un çok yaygın biçimde okunduğunu ve bilin-

diğini düşündüğümüzde Kan Kalesi hikâyesinde yer alan olağanüstü olayların devrin okuru için o kadar da yabancı olmadığını söyleyebiliriz.

Bu hikâyede gerçek ile fantastik unsurların iç içe geçmiş olduğundan daha önce bahsetmiştik. Hikâye kahramanı Hz. Ali ile tarihî bir şahsiyet olan Hz. Ali arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Konusunu İslamî gelenekten almakla birlikte hikâye içindeki Hz. Ali figürü aslında Türkleşmiş bir kahramandan başka bir şey değildir. Ancak böyle olmasına rağmen dinleyenler ve okuyanlar onu tarihsel Ali olarak kabul ederler. Ahmet Yaşar Ocak da dinleyenlerin hikâyede anlatılanların gerçek olduğuna inandıklarını ifade eder. Ona göre, yarı mukaddes kabul edilen bu tür metinler günümüze kadar ufak tefek değişiklikler dışında bozulmadan okunagelmışlerdir (1983: 3).

Hikâyede anlatılan olay gerçek ile gerçek dışı arasındadır. Kahramanların tarihî şahsiyetler olması okuyucularda hikâyenin gerçek olduğu hissini uyandırır. Bunda başarılı da olunur. Kahramanlar gerçektir, ancak başlarından geçen olaylar olağanüstüdür. Hz. Ali'nin savaşıma süresi, aynı anda savaşmak zorunda kaldığı asker sayısı, savaştığı askerlerin fiziksel özellikleri bugünün okuyucusu için inanılması güç unsurlardır.

Kan Kalesi'nin dağların ardında, geçilmesi ve aşılması çok güç bir suyun ötesinde bir yerde bulunması dikkati çeken bir diğer husustur. Bu güçlük iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi Hz. Ali'nin kahramanlığını yüceltmek, yapılan işin ne kadar önemli olduğunu göstermektir. İkincisi ise, çok eski devirlerden beri hikâyelerde yer alan aşılması ve elde edilmesi güç dağların bulunmasıdır.

Hz. Ali'nin hikâyelerinde görülen Hz. Ali figürü bir kahraman olarak Türk destanlarında İslamiyetten önce alp tipi, İslamiyetten sonra da gazi tipi olarak yer almaktadır. Gazi tipinin alp tipinden temel farkı sadece ülkeler fethedip düşmanlarını yenmesi değil, aynı zamanda İslam dinini de tebliğ etmesidir (Kaplan, 1991: 112). Hz. Ali, bir destan karakteri olarak gazi tipinin neredeyse tüm özelliklerini göstermektedir.

Türklerin Müslüman olduktan sonra ürettikleri destanlarda görülen temel motif İslam'ın yayılmasını sağlamak ve engel olanları yok etmektir. Satuk Buğra Han ve Manas destanlarını Anadolu sahası dışında kabul edecek olursak *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Ebâ Müslimnâme* gibi destanlarda biz İslamiyet öncesi unsurlar ile İslam'ın harmanlandığını görürüz. Bu bir taraftan yiğitlik ve kahramanlığa, diğer taraftan da dine önem verilerek gösterilir (Çetin, 1997: XXIX). Buna imkân sağlayan hikâye kahramanları Hz. Hamza ve Ebâ Müslim ile birlikte Hz. Ali'dir. Hz. Ali hikâyeleri bu iki unsurun kaynaşabilmelerine imkân sağlayan mükemmel malzemeyi içinde barındırması bakımından diğerlerine göre daha çok okunmuş ve benimsenmiştir.

Kan Kalesi

Çalışmamızın konusu olan *Kan Kalesi*⁵ hikâyesini üç bölümde inceleyebiliriz.

İlk bölüm metnin başlangıcında yer alan tevhid ve münacaat bölümüdür. İkinci bölüm asıl hikâyenin olduğu bölümdür. Bu bölüm de kendi içinde dört temel bölümden oluşur.

1. Hikâyenin başlamasına neden olan olayın anlatılması
2. Kahramanın sorunu çözmek için evinden ayrılması
3. Yolculuk esnasında başından geçen olaylar
4. Kahramanın amacına ulaşması ve evine dönmesi

Ve son bölüm hikâyeyi nazmeden ve istinsah edenler ve yazılış tarihleri hakkında bilgi verilen bölüm ile dua bölümüdür.

Hikâyenin Özeti

Hikâye, Hz. Peygamber'in Allah'ın emri, Medinelilerin de davetiyle Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle başlar. Medine'ye vardığında oranın reisi olan Sa'd b. Ubade şehrin yöneticiliğini hemen Hz. Peygamber'e bırakır. Bunun üzerine de Hz. Peygamber, Sa'd b. Ubade'yi kendisine yardımcı seçerek taltif eder. Oğlu da Sa'd gibi Müslüman olur. Sa'd oğlunu sünnet ettirmek için Hz. Peygamber'den izin almaya gelir. Hz. Peygamber, Bilal, Ali ve ashabını toplar, Sa'd'ın evine giderler. Herkesin Sa'd'ın oğluna verecek bir hediyesi varken Hz. Ali'nin yoktur. Üzüntü ile evine giden Hz. Ali karısının sorması üzerine başından geçenleri anlatır. Buraya kadar olan hikâyenin birinci bölümüdür.

Bunun üzerine Hz. Fatıma, Sa'd'ın oğluna sünnet hediyesi olarak kendisine annesinden kalan gerdanlığı vermeyi teklif eder ancak Hz. Ali kabul etmez. Geceyi evinde namaz ile geçirir ve sabah erkenden karısı ve çocukları uyanmadan atı ve kılıcı ile Sa'd'ın oğluna verebileceği bir hediye bulmak için yola düşer. Fatıma ve çocuklar çok üzülür ve mescide giderler. Hz. Peygamber durumdan haberdar olunca "Kim bana Ali'den haber getirirse cennette komşum olacak." der demez Halid b. Velid öne çıkar ve Ali'den haber getirmek için peşinden gider. Burası da ikinci bölümdür.

Halid, Ali'nin peşinden üç gün üç gece gider ve rüyasında Hz. Peygamber'i görerek Müslüman olan bir çobana rastlar. Ondan Ali'nin oradan geçtiği haberini alır. Ali uzunca bir müddet gittikten sonra ortasından ırmak akan çok güzel bir ova görür. Ovada binlerce çadır vardır ve o çadırların beyi de hayvancılıkla uğraşır. İçlerinde yaşayan rahibin tavsiyesiyle Ali'ye sofralar kurarlar. Yemeğini yediği kimseyi öldürmeyen Ali de onları bağışlar.

Daha sonra buradan ayrılır. Hiçbir canlının yaşamadığı bir çölde tákati kesilene kadar gider ve bir tepenin ardından yemyeşil bir vadi içinde kapısında koşumlu atların olduğu iki çadır görür. Çadırın birinde putlar vardır, diğerinde ise iki yiğit ve cariyeler vardır. Ali konuşmaları dinler. Hz. Ali'nin dünyanın en güçlü savaşçısı olduğunu söyleyen askeri zor durumdayken kurtarır. İçeri girip herkesi Müslüman eder. Oğlu Hasan'a benzeyen Ebu'l-Muhsin'i çok seven Ali, bir güzel dinlendikten sonra onlara yolculuğa çıkma nedenini anlatır ve içi altın dolu bir kalenin olduğunu öğrenince tekrar yola düşer.

Yolda Mücahid adında bir yaşlı rahibe rastlar. O da Ali'yi kandırarak Lak Kalesi'ne götürür. Amacı, Ali'yi Lak Kalesi'ndeki Zengilerin şahına öldürtmektir. Hz. Ali, Zengilerin şahı ile yaptığı savaşı kazanır ve onları da Müslüman ederek Kan Kalesi'ne doğru gider. Zengilerin şahının tarifıyla büyük bir denizin kenarına gelir. Allah'ın yardımıyla denizden kaleye geçer. Kan Kalesi'nin sultanı Kahkaha, adamlarını tılsımlı köprüyü geçmeyi başaranın kim olduğunu öğrenmeye gönderir. Hz. Ali kendini bir asker talimcisi olarak tanıtır. Hz. Ali'ye kaleyi gezdirirler ve üç gün üç gece yedirip içirirler. Daha sonra Kahkaha'nın huzurunda, Ali'nin başını kestğini iddia eden Tomruc'u Hz. Ali öldürünce savaş başlar. Halid b. Velid gelirken Ebu'l-Muhsin ve Zengiler şahını da yanına alır, Ali'nin yardımına gelirler. Hepsini birlikte Kahkaha'nın ordusunu yenerler, Hz. Ali Kahkaha'yı öldürür. Kahkaha'nın hazinesinden 500 deve yükü kadar mücevher ve değerli eşya ile rüyasında peygamberi görerek Müslüman olan kızını da alarak Medine'ye doğru yola çıkar. Buraya kadar olan kısım da üçüncü bölümdür.

Hz. Ali, yolda kendilerini öldürmek isteyen bir kavmi haraca bağlar, çobanı da alıp Medine'ye gelir. Sa'd'a hediye olarak tüm malları verir. Sa'd ise içinden çok az bir miktar alır ve kalanını Müslümanlara dağıtır. Kahkaha'nın kızını da Hz. Peygamber'e nikahlarlar. Subaşında kendisine yiyecek getiren Zahibe'yi de Fatma'ya yardımcı olarak verir. Herkes mutlu olur. Burası da dördüncü ve son bölümdür.

Halk hikâyelerinin çoğunda olduğu gibi Kan Kalesi de mutlu sonla biter. Hz. Ali, sefere çıkmadan önce düşündüklerini ve istediklerini gerçekleştirerek Medine'ye döner. Hem Kan Kalesi'ni fethetmiştir hem bir çok kişinin Müslüman olmasına vesile olmuştur; hem Sa'd'ın oğluna sünnet hediyesi getirmiştir hem de muzaffer bir şekilde Medine'ye dönerek ashabı sevindirmiştir. Bu yönüyle *Kan Kalesi*, iyilerin da-ima kazandığı geleneksel bir hikâyedir.

Hikâye İçindeki Hikâyeler

Kadim geleneğe gördüğümüz hikâye içinde hikâye anlatma geleneği *Kan Kalesi*'nde de görülmektedir. Fatıma'nın annesinden kendisine kalan gerdanlığı Ali'nin kabul etmemesi üzerine anlattığı gerdanlık hikâyesinin doğrudan hikâye ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Fatıma'yı yüceltmek ve dinleyenlerin ona karşı duydukları saygıyı artırmak için anlatılmıştır.

Gerdanlık hikâyesinin metinde birden fazla işlevi olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak metne bir derinlik ve genişlik kattığını görüyoruz. Bu vesile ile Fatıma'nın annesi ve Hz. Peygamber'in ilk eşi Hatice de anılmış olmaktadır. Bu hikâye ile Fatıma'nın ne kadar önemli birisi olduğunu da öğrenen dinleyici, onun kocasının da çok değerli olduğunu düşünmeye başlayacaktır. Ali gibi bir kahramanın, karısına annesinden kalan bir gerdanlığa tenezzül etmesi düşünülemez. Karısının kendisine teklif ettiği bu gerdanlığı karısını üzmeden reddetmesi için de gerdanlığın önemini anlaşılması gerekiyor. Bu da gerdanlığın hikâyesinin anlatılmasının temel sebebi oluyor. Böylece Fatıma sahip olduğu böylesine önemli bir eşyayı hiç çekinmeden kocasına vermekle hanım dinleyenlere kocaları için fedakârlık yapmaları gerektiğini gösterirken Ali de almayarak işin kolayına kaçmamayı, çalışıp kazanarak elde edilen eşyalardan hediye vermek gerektiğini erkeklere göstermekte, çalışmayı teşvik etmektedir.

İkinci hikâye ise Halid b. Velid'in rastladığı çobana aittir. Çobanın hikâyesinin üç işlevinden bahsedebiliriz. Birincisi çoban üzerinden Müslüman olmuş zayıf insanlara verilen mesajdır. Çoban onca baskı ve zulme rağmen gizli de olsa inancını devam ettirmiştir. İkincisi de çobanın Müslüman olmasının anlatıldığı bölümde Hz. Peygamber için söylenen güzel sözlerdir. Bu sözleri işiten dinleyicinin de Hz. Peygamber'e karşı bir muhabbet beslememesi mümkün görünmüyor. Bu iki durumu doğrudan okura yönelik moral işlev olarak niteleyebiliriz. Üçüncü işlevi ise metne yönelik. Çoban hem Halid b. Velid'e yolu tarif ederek hikâyede bir boşluğu dolduruyor, hem de altın ve gümüşle Medine'ye dönen Hz. Ali'ye, o dönemin insanı için en az mücevher kadar önemli olan küçük ve büyükbaş sürüsüyle daha da şatafatlı bir dönüş hazırlıyor. Böylece hem getirdiği sürüye hem de Müslüman olmasına insanlar daha çok seviniyorlar. Özellikle fetihlerin devam ettiği kuruluş devrinde buna benzer olayların yaşanma ihtimallerinin oldukça yüksek olduğunu düşünebiliriz. Bu haliyle de dinleyici hem daha önce şahit olduğu bir olayı hatırlamış hem de güzel bir hikâye dinlemiş oluyor. Bu da dinleyenler üzerinde hikâyenin gerçek olduğuna dair inancı pekiştiriyor.

Anlatılan bir diğer hikâye Kan Kalesi'nin yapılışına dair olanıdır. Bu hikâye ile de Süleyman Peygamber hikâyeye dahil oluyor. Süleyman peygamber denilince akla gelen iki özellik cinlere ve hayvanlara hükmetmesi ile zenginliğidir. Ancak bu iki özelliğe sahip birisi böyle bir kale inşa ettirebilir⁶. Dolayısıyla Süleyman ismi rastgele bir seçim olmadığı gibi hikâyeye derinlik ve inandırıcılık da katmaktadır.

Metinde, hikâye anlatılırken konunun dışına çıkılıp doğrudan okura yönelik kimi gazellerin olduğunu görüyoruz. Bunlar hikâyenin metninden olmayıp nâzım tarafından münasebet düşürülerek yazılan şiirlerdir. Bu yönüyle de hikâyenin en özgün kısımlarıdır. Metin içindeki bu şiirler arasında tevhid inancının anlatıldığı bir gazel hemen göze çarpmaktadır. Tasavvufa neden ihtiyaç olduğunu, tarikate intisap edenlerin neler yapması gerektiğini ve sonunda ne olduklarını oldukça akıcı ve sade bir dil kullanarak anlatmayı başarmıştır. Burada anlatılanlardan hareketle Nakşilerin tevhid anlayışını öğrenebiliriz.

Bir başka yerde de nâzım, Hz. Peygamber'in adeta şemâil-i şerîfini yazmakta, dinleyenlerin gözlerinde canlandırabilecekleri derecede canlı tasvir etmektedir. Bu arada Hz. Peygamber'in şemâilini en güzel açıklayan hadisleri Hz. Ali'nin rivayet ettiğini hatırlatmakta fayda var. Bu durumda, Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadisin onun kahramanlığının anlatıldığı bir hikâyede bir şiir vasıtasıyla nakledilmiş olması metne ayrı bir güzellik katmaktadır. Böylece Hz. Ali'nin hikâyede üzerinde hiç durulmayan yönü, âlim ve fakih olması sezdirilerek ifade edilmektedir.

Araya serpiştirilen bu tür şiirler her ne kadar konu ile ilgili olmasa da mutlaka hikâyede geçen bir duygunun ve inanışın daha belirgin bir şekilde aktarılmasına vesile olmaktadır. Ayrıca kadim gelenekte hikâyenin sadece cereyan eden olayların nakledildiği türden metinler olmadığı, hikâyedeki kahramanlar vasıtasıyla kimi düşünce ve duyguların öğrenilmesine ve kazanılmasına yardımcı olduğunu biliyoruz.

Hikâye Kişileri

Hikâyenin temel kişisi Hz. Ali'dir ve bütün olaylar onun etrafında gelişir. Dolayısıyla hikâyeyi anlamak veya anlatmak Hz. Ali'yi anlamak ve anlatmak olmaktadır.

Hikâye Kahramanı Olarak Hz. Ali

Hikâyede kendisinden Şîr-i Yezdân⁷, Haydar-ı Kerrâr⁸, Haydar⁹, Mürtezâ¹⁰, Şâh-ı Merdân¹¹ ve Şâh lâkaplarıyla da bahsedilen Hz. Ali, tarihi şahsiyetinin yanı sıra efsanevi kişiliğiyle de Türk halk hikâyelerinin temel kahramanlarından biridir. Belki de hikâyesi en çok anlatılan kahraman odur. Hz. Ali'nin kahramanlıklarının anlatıl-

diği bir çok hikâye vardır. *Amr İbn-i Madi Kerb, Berber Kalesi, Hayber Kalesi, Kubbe-i Mıknatıs, Malik-i Ejder, Nahveran, Ölüm Vadisi, Şeddat, Üç Yol, Yemen ve Zerrin Kalesi* ilk akla gelenleridir. *Kan Kalesi* bunlar içinde en çok okunanı ve bilinenidir.

Hz. Ali, ilk Müslümanlar arasında sahip olduğu özelliklerle müstesna bir yere sahiptir. Her şeyden önce Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve kızının kocası ve çok sevdiği torunlarının babasıdır. Çok küçük yaşlardan itibaren Hz. Peygamber'in evinde yaşamaya başlamıştır. İlk namaz kılan Müslüman odur (Nesai, 1999: 2). Müşriklerin Hz. Peygamber'i öldürmek kastıyla eve girip yorganı kaldırdıklarında gördükleri kişi Hz. Ali'dir. Öldürülme korkusu taşımadan, kılıçlara maruz kalma ihtimali olduğu halde yatağa bilâ-tereddüt yatabilmiş, daha da ötesi uyuyabilmiş bir iman abidesidir. Mekke'nin fethinde Kâbe'deki putların devrilmeleri esnasında en büyük putu devirmek için Hz. Peygamber'in omuzlarına çıkan kişi de Hz. Ali'dir.

Hz. Ali'nin hikâyede anlatılan kimi özellikleri dikkat çekicidir. Bu özellikler tarihî şahsiyet olarak Hz. Ali'nin başından geçenlerin efsanevi Ali üzerinde biraz abartılarak ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Hz. Ali'nin hikâyede rakibini atıyla birlikte ortadan ikiye ayırması, hatta toprağa değen kılıcı Cebrail'in durdurması gerçek hayatta olan bir olayın mübalağalı bir ifadesidir¹². Hz. Ali'nin hikâyede vurgulanan temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- * Yemeğini yediği kimseye dokunmaz.
- * Eliyle kazandığını infak eder. Çok cömerttir.
- * Sözünde durur.
- * Kendisine ait olmayan ve hak etmediği hiçbir şeye dokunmaz.
- * Öldürmeden önce mutlaka İslam'a davet eder.
- * Müslüman ettiklerine de İslam'ın şartını, namazı, abdesti öğretir.

Yukarıda sıralanan özelliklere baktığımızda Türklerdeki önceleri alp, sonraları gazi adını alacak olan tiplerin de temel özelliklerinin bunlarla benzeştiğini görürüz. Hikâyedeki Hz. Ali figürü aynı zamanda gaziler için model alınacak bir karakterdir. Mehmet Kaplan da (1991: 113) gazi ve alp tipinin teşekkülünde manzum ve menzur gazavatnamelerin rolünün ve etkisinin üzerinde durur. Hz. Ali'nin gazilere ve savaşçılara örnek olması *Saltuknâme*'de de geçmektedir (Ebu'l-Hayr Rumi 1987: I/167).

Bu hikâyede Hz. Ali'nin dikkat çekici iki özelliği var; yenilmez bir savaşçı ve çok cömert olması. Hz. Ali'nin "Cimrilik ayıp, korkaklık noksanlıktır." sözü bu hikâye ile adeta somutlaştırılmıştır.

Hz. Ali'nin rakipleriyle yaptığı mücadelelerde dikkati çeken iki özellik var. Biri ilk hamleyi yapması için daima rakibine fırsat vermesidir. Bu onu centilmen bir savaşçı yapıyor. Diğeri ise öldürmeden önce mutlaka İslam'a davet etmesidir. Do-

layısıyla onunla savaşan birisinin iki tercihi bulunmaktadır: Müslüman olmak veya ölmek. Bunun nedeni Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye, söylediği şu sözler olmalıdır (Nesai 1999: 18-20):

Allah'tan başka bir Tanrının olmadığına ve Muhammed'in onun resûlü olduğuna şahadet getirinceye kadar savaş! Bunu yapabilirse haketmeden mallarına da, kanlarına da dokunulmaz. Hesapları Allah'a aittir.

Hz. Ali'nin rakiplerini öldürmeden önce mutlaka İslam'a davet etmesinin nedeni Hayber'in fethinde Hz. Peygamber'in kendisine yaptığı bir nasihattan kaynaklanmaktadır. Hayber'in fethinde meydana çıkmadan önce Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye şöyle seslenmişti (Nesai 1999: 16):

Acele etme, önce sahalara in, sonra onları İslam'a davet et. Allah'ın seninle bir adamı hidayete erdirmesi, senin için kızıl tüylü deve sürüsünden daha iyidir.

Bunlar, Hz. Ali'nin savaşlarda kendisine düstur edindiği sözlerdir. O, İslam'a davet etmeden asla bir kâfirin malını ve canını almamıştır. Davetine icabet edenlerin malına ve canına dokunmamıştır.

Hz. Ali'nin bir diğer özelliği kanaatkâr oluşudur. O, savaşlarda ne kadar ganimet elde ederse etsin ihtiyacından fazlasına asla dokunmamış, diğer gazilerle ihtiyacı olanlara dağıtmıştır. Kahkaha Sultan'ı öldürdükten sonra eline geçen 500 deve yükü ganimetten kendisine çok az bir miktar almış, Sa'd'ın da çok az bir şey almasının ardından kalanını da Müslümanlara dağıtmıştır. Bu durumun bir benzeri de Hayber Kalesi'nin fethinde gerçekleşmişti. O, savaştan sonra istese çok daha fazlasını almaya hakkı olduğu halde ihtiyacı olan 900 dirhem dışında hiçbir şey almamıştır (Nesai, 1999: 22).

Hz. Ali'nin cömert oluşu, yiğitliği, İslam'a hizmet etmesi, zalimlere karşı çıkması, mazlumları koruması gibi özelliklerinin yanı sıra bir özelliği daha var. Hz. Fatıma üzerine gül koklamaması. Kahkaha'nın kızını Hz. Peygamber'e nikâhlarken beraberinde getirdiği ay yüzlü Zâhibe'yi Fatıma'ya yardımcı olarak verir. Hz. Ali hikâyede karısından başkasında gözü olmayan bir koca olarak tasvir ediliyor. Bununla da dinleyenlerin tek eşliliğe teşvik edilmiş olduğunu düşünebiliriz.

Diğer kişiler

Hikâyedeki diğer kişileri yardımcı, engelleyici ve etkisiz olarak üç başlık altında inceleyebiliriz. Hikâyede kahramanın yakın çevresinde Hz. Muhammed, Fatıma, Fızze, Sa'd b. Ubâde, oğulları Hasan ile Hüseyin, Halid b. Velid, yolda karşılaştığı çoban, Ebu'l-Muhsin ile Zengiler şahı yer almaktadır. Bunlardan Halid b. Velid, Ebu'l-Muhsin ve Zengiler şahı Hz. Ali'ye seferi esnasında yardım eden ve arzusuna ulaşması için ellerinden geleni gösteren iyi karakterlerdir.

Hz. Ali, istediklerini gerçekleştiren manevi güçlerden yardım almıştır. Sıkıştığında sığındığı kimse Allah'tır ve ondan başkasından yardım istemez. Ne zaman başı dara düşse Allah'tan yardım ister ve Allah'ın lütfu inayetiyle de sıkıntıdan kurtulur. Himmetine muhtaç olduğu tek insanoğlu ise Hz. Muhammed'dir. Peygamber, Hz. Ali'nin gıyabında onun için ettiği dualarla hep ona destek olmuş ve himmetini esirgememiştir. Dolayısıyla hikâyede, Hz. Ali'nin en büyük yardımcısı Allah'tır.

Hikâyede Hz. Ali'ye gerçek biçimde yardım eden ise Halid b. Velid, Ebu'l-Muhsin ile Zengiler şahidir¹³. İnsan olmayan varlık olarak atı ve kılıcı da önemli yardımcılarıdır. Atı diğer atlardan daha üstündür ve kılıcı da diğer kılıçlara göre çok daha fazla etkilidir.

Hz. Fatıma

Hz. Fatıma'ya müminlere yardım etme izni verilmesi dikkat çeken bir diğer husustur. Bu, aslında Türk milletinin Hz. Fatıma'ya yüklediği değeri gösteren güzel bir örnektir. Hz. Fatıma, Hz. Ali'nin karısı olması itibarıyla doğal olarak hikâyede yer almaktadır. Ancak hikâyenin başında anlatılan gerdanlık hikâyesi onu hikâyenin kahramanları arasına katmaktadır. Hz. Fatıma'nın kıyamet gününde şefaathçi olmasına kıyamet gününde kimsenin kimseye faydasının olmayacağı ileri sürülerek itiraz edilebilir. Ancak bu durumu, Hz. Fatıma'nın gerçekten şefaathçi olacağı anlamında değil de, asi de olsa müminleri düşünen ve onlara yardım etmek isteyen çok değerli bir İslam büyüğü olarak okumaları ve milletin gözünde müstesna bir yeri olduğunun gösterildiği şeklinde anlaşılmalıdır. Böylece dinleyen her genç kız ve kadın Fatıma gibi olmak isteyecek, evliliklerinde paylaşma ve fedakârlık güzel bir haslet olarak be-
lirecek, bu da mutluluklarına vesile olacaktır.

Halid b. Velid

Hasan ile Hüseyin mescide gelip babalarının gittiğini haber verdikleri zaman Hz. Peygamber'in "Kim Ali'yi getirecek?" diye sorduğunda cevap veren kişinin Halid olması rastgele olmamalıdır. Ali'yi getirecek kimse de Ali gibi kılıç kullanmalı, kahramanlığı ve yiğitliği ile bilinmelidir. Böyle bir görev için en uygun isimlerden biri, belki de en uygunu ömrü savaş meydanlarında geçmiş, kılıç kullanma ustası Halid b. Velid olacaktır.

Halid b. Velid'in ismi bir çok cenknâmede geçmektedir. Hikâye kahramanı olarak dinleyicilerin çok hoşuna gitmiş olacak ki Aremrem, Berber, Huneyn, Kahkaha, Mukaffa, Rum ve Umman cenklerinde hep Hz. Ali ile birlikte savaşmıştır¹⁴.

Sa'd b. Ubâde

Hız. Ali'nin sefere çıkmasına sebep olan Sa'd b. Ubâde'nin hikâye için seçilmiş olması tesadüf gibi durmuyor. Sa'd b. Ubâde, Hız. Peygamber'in vefatını müteakip Medineliler tarafından tam halife seçilmek üzere iken Hız. Ebubekir ve arkadaşları duruma müdahale ederek seçime engel olmuşlardır. Sa'd de Hız. Ebubekir'e ve Hız. Ömer'e biat etmemiş, hatta Medine'yi terk etmiştir. Hız. Ali'nin kahramanlığının anlatıldığı bir hikâyede Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer karşıtı birisinden olumlu olarak bahsedilmesi zannımca tesadüfi olmasa gerekir¹⁵.

Ebu'l-Muhsin ve Zengiler şahu

Bu iki karakter tarihsel kişilikler olmayıp tamamen kurgusaldır. Ebu'l-Muhsin, Müslüman olduktan sonra Hız. Ali'ye yardım etmiş, Kan Kalesi'nin fethinde Hız. Ali'yle birlikte savaşmıştır. Kale fethedildikten sonra da sultan olarak Ebu'l-Muhsin tayin edilmiştir. Bu hikâyede Ebu'l-Muhsin'in özelliği Hız. Ali'nin oğulları Hasan ile Hüseyin'e çok benzemesinden dolayı Hız. Ali'nin onu oğlu gibi sevmesidir¹⁶.

Zengiler şahu da Hız. Ali tarafından bilek gücüyle müslüman edilen kimselerdendir. Müslüman olmadan önce Hız. Ali'nin canına kasteden, Müslüman olduktan sonra ise onun için canını veren bir karakterdir. Bu iki karakter, 13. ve 14. asırlarda Müslüman olmadan önce Türklere karşı, Müslüman olduktan sonra da Türklere birlikte savaşan Rum beylerini hatırlatmaktadır.

Düldül

Hız. Ali'nin efsanevi atıdır. Türk destan geleneğinde kahramanların sahip olduğu en önemli varlıklardan biri de attır. Şaman incancına göre at göklerden inmiştir. Dolayısıyla da göğe de at ile çıkılır. Dede Korkut'ta Doru Aygır, Battal Gazi'de Aşkar, Sarı Saltuk'ta Kurban ve Semend-i Sebz, Manas'ta Ayman Boz, Köroğlu'da Kırat'tır. Türklerin ata olan düşkünlüğü bu tip hikâyelerde atlardan adeta bir kahraman gibi bahsedilmesine, bir can yoldaşı gibi anlatılmasına sebep olmuştur. Kan Kalesi hikâyesinde de Düldül'ün özel bir yeri vardır. Hız. Ali'nin yol arkadaşı, harp meydanında yardımcısı ve can dostudur. Diğer hiçbir atın gidemeyeceği kadar yolu gidebilir, hiçbir at ona yetişemez. Düldül, o kadar benimsenmiştir ki her yiğit Düldül gibi bir ata sahip olmak ister.

Zülfikâr

Hız. Ali ile özdeşleşen isimlerden bir diğeri de kılıcı Zülfikâr'dır. Nereden geldiği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu kılıcın Bedir savaşında ganimet olarak alındığı, Uhud savaşında Ebu Dücâne'nin elinde iki parça olan kılıç olduğu, Gasani'nin Hız. Peygamber'e hediye ettiği kılıç olduğuna dair rivayetler vardır (Çetin, 1997: 423). Özellikle edebiyatımızda Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr¹⁷ şeklinde sıkça geçer.

Temel özelliği ucunun çatallı oluşu ve savaşlarda kendiliğinden uzamasıdır. Kan Kalesi'nin fethedilmesinde Ali'nin en büyük yardımcısıdır.

Kahkaha Sultan

Kahkaha Sultan, *Kan Kalesi* hikâyesinde ana düşman karakterdir. Onun ölümlüyle de hikâye sona erer. Hz. Ali'nin *Kıssa-ı Kahkaha* adında bir hikâyesi daha vardır (Dasitan-ı Kahkaha Süleymaniye Serez 3839/1). Bu sefer Hz. Ali esir olan arkadaşlarını kurtarmak için Kahkaha'nın kalesine gider. Yine ilk hikâyede olduğu gibi başka bir kimlikte kaleye girer. Kan kalesinde Amic isminde usta bir silahşör kimliğinde girerken bu hikâyede bir tüccar ve silah kullanmasını öğreten bir usta kılığında girer. Her iki hikâyede de Kahkaha, kim olduğunu anlamak için vezirini gönderir. Hz. Ali hile ile esir Müslümanları kurtarır ve onlarla birlikte Kahkaha ile savaşır ve onu yenerler. *Kan Kalesi'*nde de Halid b. Velid, Ebu'l-Muhsin ve Zengiler şahıyla birlikte savaşarak galip gelir. Kahkaha, Müslüman olmayı kabul etmeyince öldürülür, yerine Müslüman olan veziri sultan olur. *Kan Kalesi'*nde ise yine sonradan Müslüman olan Ebu'l-Muhsin sultan olur. *Kan Kalesi, Kıssa-ı Kahkaha'*dan daha geniş ve ayrıntılıdır.

Rahipler

Hikâyede üç farklı yerde üç rahipten bahsedilmektedir. İlki, su başında rastlandığı cariye Zâhibe'ye, Hz. Peygamber'i İncil'den bilen ve onun hak peygamber olduğunu, ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceğini söyleyen olumlu bir karakterdir. Bu özellikleriyle Hz. Peygamber'in risâletini bilen Bahira'ya hatırlatmaktadır.

İkinci rahip ise Kays-ı rahip adında hilekâr ve yalancı bir tiptir. Bu aslında rahip kılığına girmiş şeytandan başkası değildir. Hz. Ali'yi yolundan çıkarıp öldürtmek isteyen bu rahip olumsuz karakterdir.

Üçüncü rahip ise Kahkaha'nın adamlarını Hz. Ali'nin elinden kurtaracak aklı veren kişidir. Bu da iyiye yakın tarafsız bir konumdadır.

Devler

Hikâyede geçen olumsuz karakterlerden biri de devlerdir. Hz. Ali'yi görenler onun heybeti karşısında şaşırır, "Dev misin? Peri misin?" diye soru sorarlar. Bir başka yerde ise devler Hz. Ali'nin karşısında kaybolur. Devlerin Hz. Ali'yi görünce kaçmaları onun ne kadar büyük bir kahraman olduğuna işaret etmektedir. Hikâyelerini *Şehnâme'*den okuduğumuz Rüstem de neredeyse savaşlarının hepsinde devlerle mücadele eder ve onları yener. Pehlivan deyince akla gelen ilk isimlerden biri olan Rüstem'in zorlukla başedebildiği devlerin Hz. Ali'yi görünce kaçması, bize Hz. Ali'nin Rüstem'den daha yaman bir pehlivan olduğunu düşündürmektedir.

Rüya motifleri

Rüya bir anlatı olarak Hz. Ali'nin hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır¹⁸. Bu hikâyede de üç yerde rüya geçmektedir. Bu rüyaların ortak özelliği Hz. Peygamber'in mazlumlara ve mağdurlara görünerek Hz. Ali'nin gelip onları kurtaracağı müjdesini vermesidir.

Hikâyede geçen rüyaların ortak özelliği hepsinde Hz. Peygamber'in görülmesidir. İlkinde çoban rüyasında Hz. Peygamber'i görerek müslüman olur. İkincisinde Ebu'l-Muhsin'in çadırındaki Sariye ve Mariye isimli kızlar rüyalarında Hz. Peygamber'den Hz. Ali'nin oraya geleceğini öğrenirler. Son rüyada ise, Kahkaha'nın kızı yine Hz. Peygamber'i görerek Müslüman olur ve kırk gün sonra Hz. Ali'nin gelip kendisini kurtaracağı haberini alır.

Rüyayı gören kişilerin hepsinin zayıf ve emir altında olan kimseler olması dikkati çeken bir diğer husustur. Bununla Hz. Peygamber'in darda kalanların ve zorda olanların yardımcısı ve teselli edicisi olduğu ima edilmektedir.

Okura/Dinleyiciye Hitap

Her ne kadar yazılı olsa da Kan Kalesi hikâyesi sözlü kültüre ait bir metindir. Anlatırken karşısındakini de dinleyici olarak kabul ederek zaman zaman adeta hasbihal etmesi, "Dinle", "İyi anla", "İşit söylediklerimi" vs. demesi okurdan ziyade bir dinleyiciye hitap ettiğini göstermektedir.

Bu tür metinlerin bir özelliği de dinleyicilere ve okurlara hitap edilmesidir. Yazar ve şair, dinleyenleri ve okuyanları unutmayarak söz arasında münasebet düş-tükçe adeta okurla hasbihal etmekte okuru hikâyenin içine çekerek dikkatlice dinlemesini sağlamaktadır. Bu metinde okura farklı şekillerde hitap edilmiştir. Bunun sebepleri arasında iki durum öne çıkmaktadır. Biri kafiye uygunluk, diğeri de geçtiği yere kattığı anlam. Cevâhîrzâde de nazmında yeri geldikçe okura hitap ettiği intibamı uyandırmaktadır. Yazdığı eseri birisinin bir topluluğa okuyacağını bilerek ey okur yerine ey dinleyici anlamında "sami" kelimesini kullanmaktadır. Ayrıca ulu ve değerli anlamında "aziz", ilim yolunda bir çocuk mesabesinde düşündüğü için çocuk anlamında "püser" ve "nevbahar", çok kıymetli dost anlamında "hümmam" ve "can", anlatılanları iyi anlamasını murad ettiği için anlayış sahibi anlamında "sahib-i ikan" hitaplarını da kullanmaktadır.

Bu hitap biçimleri bu tür metinlerin bir özelliğidir ve daha çok dinleyicileri hikâyenin bir parçası yaparak daha dikkatli dinlemelerini sağlamak, arada sırada değişik hitaplarla da dinleyenlerin dağılması muhtemel dikkatlerini toplamak amacıyla taşımaktadır. Ayrıca nâzıma vezni uygulama konusunda yardımcı olmaktadır.

Hikâyedeki Moral Değerler

Bu tip hikâyelerde, okurlara ve dinleyicilere çeşitli maceralar ve savaş ile heyecan vermenin yanında moral değerler de verilmektedir. Daha hikâyenin başında sünnet vesilesiyle sünnetin nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Çocukların sünnet ettirilmesi babaların görevidir. Babalar da büyüklerinden izin alarak çocuklarını sünnet ettirecek, bu vesile ile de davet vereceklerdir. Davete gelenler de sünnet olan çocuğun yanına eli boş gelmeyeceklerdir. Hz. Ali'nin sünnet evine eli boş gitmemek için verdiği mücadele düşünüldüğünde konunun önemi daha da belirginleşmektedir.

Verilmek istenen bir diğer mesaj eşe dosta ve misafirlere ikramda bulunmaktır. Yemek yiyen de kendisine yemek ikram eden kimseye karşı kötü bir şey düşünmemelidir. Bu da halk arasında bir taraftan davet vermeyi teşvik ederken diğer taraftan da davete icabet edenlerle arasında düşmanlık olmaması gerektiğini dinleyenlerin zihinlerine farkında olmadan yerleştirmektedir.

Hz. Ali ve Halid b. Velid'in Müslüman ettiği kimselere hemen gusül abdesti aldırması, İslam'ın şartlarını ve namaz kılmayı öğretmesi, sıradan bir Müslüman'ın bilmesi gereken temel bilgilerin neler olduğunu göstermektedir. Özellikle dönemin Anadolu'su düşünüldüğünde, İslam'ın henüz tam olarak halk tarafından özümsemediği ve İslamlaşma sürecinin de devam ettiği akılda tutulacak olursa bu hikâyenin dinleyenleri bir Müslümanın mutlaka bilmesi gereken birtakım bilgileri öğrenmeye teşvik edeceği aşikârdır.

Hikâyede yeri geldikçe anlatılan Hz. Peygamber ile ilgili bölümler de aynı şekilde peygamber sevgisinin gönüllere yerleşmesine yardımcı olmaktadır.

Hikâyede dikkat çeken bir husus itikadı sarsacak herhangi bir ifadenin yer almamasıdır. Ebu'l-Muhsin'in huzurundaki savaşçı Hz. Ali'nin oraya gelmesi için dua ederken önce Allah'a, sonra peygambere ve son olarak da Hz. Ali'ye yalvarmaktadır. Bu durum Allah'ın istemediği ve izin vermediği hiçbir olayın olmayacağı, tüm kerametlerin ve mucizelerin de Allah'ın izniyle olduğunu göstermesi bakımından dikkate şayan bir durumdur.

Sonuç

Cevahirzade'nin Manzum Kan Kalesi hikâyesi konu bakımından diğer hikâyelere benzemekle birlikte işleniş bakımından diğerlerinden kimi farklılıklar göstermektedir. Hz. Ali cenklerinden bahseden eserler arasında iki kez nazma çekilen, görebildiğimiz kadarı ile tek hikâyedir.

Bu hikâyede dikkatimizi çeken bir diğer husus da nâzımdır. Cevahirzade gibi medrese tahsili olan birisinin halk arasında anlatılan Kan Kalesi hikâyesiyle ilgilen-

mesi bu tür hikâyelerin okumuş-yazmışlar arasında da beğenildiğini ve okunduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Hz. Ali hikâyeleri anonimleşmiş, yazarı belli olmayan eserlerdir. Muhtelif kişiler tarafından farklı ortamlarda anlatılan bu eserler her anlatılışında adeta yeniden yazılmakta, kimi olay ve isimlerde yöreye ve devre göre kimi farklılıklar görülmektedir. Bununla birlikte tüm hikâyelerde bulunan ortak özellikler, Jung'un kolektif bilinç olarak isimlendirdiği toplum yapısını ve özelliklerini yansıtması bakımından oldukça önemlidir.

Kan Kalesi ve benzeri hikâyelerin genel olarak iki işlevinden bahsedebiliriz. Birincisi moral işlevidir. Yiğitlik, cömertlik, insanlara yardımcı olmak, Allah'a güvenmek, peygamber sevgisi gibi kimi duygu ve davranış kalıplarının toplumda kabul görmesinde ve içselleştirmesinde aldığı roldür. Bunun yanında İslam kültüründe önemli bir yeri olan kişi ve kavramların hikâyeler vasıtasıyla topluma öğretildiğini de görürüz. İkinci işlevi ise dinleyenlerin duygularına hitap ederek hikaye içindeki olaylara kendilerini kaptırıp hikayenin gerilimini yaşamalarını sağlamaktadır. Hikâyede özellikle Hz. Ali'nin zaman zaman zor durumda kalmasıyla üzülmeleri, galip geldiğinde sevinmeleri dinleyicilerin heyecanı en çok yaşadıkları bölümlerdir.

Hz. Ali cenknameleri gibi destanı özellikteki eserlerden günümüz film yapımcıları ve senaryo yazarlarının da istifade edecekleri bir çok unsur bulunmaktadır. Böylece günümüzde daha çok insana ulaşacak, kaybetmeye başladığımız kimi toplumsal hasletlerimizin tekrar önem kazanmasına yardımcı olacaktır.

Sonnot

- ¹ Hz. Ali cenklerini Köprülü İslam ananesinden geçen dini konular, A. Sırrı Levent dinî hikâyeler, (1967: 71-117) Cahit Öztelli din yolunda yapılan gazaları anlatan hikâyeler (1975: 344-350), İsmail Ünver konusunu menkıbelerden alan mesneviler (1986: 430-435), Mustafa Nihat Özön kahramanlık hikâyeleri arasında tasnif eder (1985: 39-110).
- ² Oğuz Kaan destanının İslam öncesi ve İslam sonrası rivayetleri bu durumu çok güzel özetlemektedir (Elçin, 1993: 88-98).
- ³ Rüstem ilk merhalede atı ile bir arslanı öldürür. Hz. Ali atıyla sıçrayarak hızlıca evinden uzaklaşır. İkinci merhalede dayanılmaz bir çölde bir koyunun yardımıyla suyu bulmuştur. Hz. Ali de susuzluktan ölmek üzereyken ilahi yardımla suya kavuşur. Üçüncü merhalede ejderhaları öldürmüştür. Hz. Ali de yolda karşısına çıkan eşkiyalı öldürür. Dördüncü merhalede büyücü bir kadını öldürür. Hz. Ali de şeytanla mücadele eder. Beşinci merhalede bir sultanı ordusuyla birlikte yenmiştir. Hz. Ali de Zengiler şahıyla savaşır ve onu yener. Altıncı merhalede Erjeng ile savaşmıştır. Hz. Ali de Kan suyu üzerindeki köprüde bulunan canavarlarla savaşmıştır. Ve son merhalede de div-i sepidi, yani beyaz devi yenerek İran şahını kurtarmıştır. Hz. Ali de Kahkaha Sultan'ı yenerek hem hazinesine sahip olmuş hem de Müslüman olan kızını kurtarmıştır. Ayrıca Rüstem'in fili öldürdükten sonra hazineleri alışı, sayılamayacak kadar mücevher ve inci ile dolu kaleyi alması, bir

vuruşta bir adamı devirmesi, birden fazla adamları aynı zamanda savaşması Hz. Ali ile aralarındaki diğer benzer yönlerdir (Firdevsi, 2005).

⁴ Aziz George, şehir halkını her gün bir kız kurban vermek zorunda kaldıkları canavardan kurtaran ve onların Hristiyan olmalarını sağlayan bir rahip-savaşçıdır. Ejderi önce haç işaretiyle etkisiz hale getirmiş ve halk Hristiyan olunca da onlara hizmetkâr yapmıştır. Kılıcı da oldukça meşhurdur (Voragine, 1900: III/128).

⁵ İncelememize Cevahirzade'nin Manzum Kan Kalesi hikâyesi esas alınmıştır. Cevahirzâde, 1820 yılında Trabzon'un, o zamanlar Of, şimdi Çaykara kazasına bağlı, eski adıyla Şinek, şimdiki adıyla Ataköy'de doğmuştur. Babası Hacı Mahmut Efendi ilmiye sınıfına mensup bir zattır. Hacı Mahmut Efendi öğrenimini Ofta tamamlamış, hocası Mehmed b. Abbas'tan dinî ilimleri tedris ederek 1848 yılında icazetnâme almıştır. Ofta eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş, Fatih Medresesinde öğrenimine devam etmiştir. Mezun olduktan sonra da Trabzon'da çeşitli eğitim kurumlarında hocalık yapmıştır. Tasavvuf terbiyesini, Nakşi ve Şazeli tarikatlarından almıştır.

^{Cevahirzâde}, babası gibi ilmiye sınıfına intisap etmiş ve ilimle geçen uzun bir ömrün ardından 1910 yılında vefat etmiştir. Cevahirzâde, yine babası gibi, ulemâ tarikatı olarak bilinen Nakşibendiliğe intisap ederek eskilerin deyimiyle, iki kanat takanlardan olmuştur (Güleç, 2011).

⁶ Nitekim Süleyman peygamber meşhur mabedi cinleri çalıştırarak inşa ettirmiştir.

⁷ Allah'ın aslanı.

⁸ Avının etrafında dönen aslan.

⁹ Avına saldırmak üzere olan aslana verilen isim.

¹⁰ Seçilmiş, beğenilmiş kimse.

¹¹ Yiğitlerin şahı.

¹² Hayber kalesinin fethi esnasına karşısına çıkan bir savaşçının kafasını kılıcıyla ortadan ikiye ayırmıştır (Nesai, 1999: 14).

¹³ Bu tür destanların karakteristik özellikleri kahramanların mutlaka bir veya birden fazla yardımcılarından olmasıdır. Bunlar arasında da genellikle sonradan Müslüman olanlar olur. Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un yardımcıları Kelle Yusuf ile sonradan Müslüman olan Rum beylerinden Elyon-ı Rumi ve Hüsro Hüsrev akla gelen ilk isimlerdir. Hikâyeyi dinleyenler arasında Müslüman olan Rumların da olduğunu düşünen hikâyeciler onlara da hikâyelerinde yer vererek kendilerini yaşadıkları toplumun ülküsüne ortak etmek istemiş olabilirler.

¹⁴ Hz. Ali, hayatında da Halid b. Velid'le beraber çalışmıştır. Her ikisi de iyi birer savaşçı olduğu için Hz. Peygamber'in seferlerine iştirak etmişler ve onun tarafından görevlendirilmişlerdir. Halid b. Velid'in silahlarını bırakıp teslim olmasına rağmen Beni Cüveyme kabilesini öldürmesi üzerine Hz. Peygamber çok üzölmüş, Hz. Ali'yi mallar ve hediyelerle birlikte göndererek öldürülenlerin diyetini ödetmiş, telef edilen malları tazmin etmiş, gönderilen mallardan arta kalanları da halka hediye ederek geri dönmüş ve Hz. Peygamber tarafından takdir edilmiştir (Akçay, 2011: 187). Hz. Peygamber, bir başka sefer, Halid b. Velid'i Yemen'deki Hemdan kabilesine İslam'ı tebliği için göndermiş, altı ay gibi bir süre orada kalmasına rağmen bir gelişme kaydedemeyen Halid'in yerine yine Ali'yi görevlendirmiş, Hz. Ali de kısa sürede kendisini sevdirek Hemdan kabilesinin tamamının

Müslüman olmasını sağlamıştır (Şibli, 1975: 1/420). Hz. Peygamber, Veda haccından sonra Halid b. Velid'i Yemen'e zekat tahsili için göndermiş, ardından yine Hz. Ali'yi görevlendirmiştir (Akçay, 2011: 189).

- ¹⁵ Sa'd b. Ubade ile Hz. Ali'nin Mekke'nin fethi esnasında bir münasebetleri olmuştu. Müslümanların ordusu Mekke'yi fethederken sancaktarlarından biri Sa'd b. Ubade idi. Sa'd, "Bugün harp günüdür. Bugün Kâbe'de kan dökülecek gündür." dediğini Hz. Peygamber duyunca "Hayır, hayır! Bugün Kâbe'ye hürmet gösterilecek gündür." diyerek Hz. Ali'ye dönmüş ve "Git, sancağı al. Mekke'ye sancakla ilk giren sen ol." demiştir (Şibli, 1975: V/68).
- ¹⁶ Haverannâme hikâyesinde Hz. Ali'nin Yemen şahının kızından olan oğlunun adı Ebu'l-Muhsin'dir.
- ¹⁷ Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka da kılıç yoktur.
- ¹⁸ Mesela Kesik Baş hikâyesinde, kuyuya indiğinde karşılaştığı kadın ve elleri bağlı insanlar Hz. Ali'yi beklemektedir. Çünkü bir gün önce Hz. Peygamber onlara görünmüş ve Hz. Ali'nin geleceğini bildirmiştir (Mattei, 2004: 64).

Kaynakça

- AKÇAY, Mustafa (2011). "Hz. Ali'nin Hayatı ve Kişiliği", Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü, yay. haz. Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, s. 175-214.
- AZİMLİ, Mehmet (2008). "Sa'd b. Ubâde", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 35, İstanbul: TDV, s. 377-378.
- BORATAV, Pertev Naili (1946). Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara: MEB.
- ÇETİN, İsmet (1997). Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- EBU'L-HAYR-I RUMÎ (1987). Saltuknâme I, haz. Şükrü Haluk Akalın, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ELÇİN, Şükrü (1993). Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.
- FİRDEVSİ (1956). Şehnâme, çev. Necati Lügal, Ankara: Maarif Vekaleti.
- FİRDEVSİ (2005). Şehnâme, çev. Necati Lügal, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- GÜLEÇ, İsmail (2011). Mazum Kan Kalesi Hikâyesi, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- GÜZEL, Abdurrahman, Mustafa Tatçı (1990). "Hz. Ali ile İlgili Manzum Hikâye: Destan-ı Ejderha ve Hazret-i Ali'ye Atfedilen Bir Eser: Emsal-i Hazret-i Ali", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi VI/1, s. 67-89.
- VORAGİNE Jacobus de (1900). The Golden Legend: or Lives of the Saints, yay. haz. F.S. Ellis, Londra: J.M. Dent and Co.
- KAPLAN, Mehmet (1991). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tıp Tahlilleri, 2. Bs., İstanbul: Dergah Yayınları.
- KARAMAN, Fikret (2006). Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- KAYA, Doğan (2009). Noksani'nin Kan Kalesi Cengi, Sivas.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1970). Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara:

- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad (1986). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Ötüken.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (1986). Edebiyat Araştırmaları, Ankara: TTK.
- LEVENT, Agah Sırrı (1967). "Divan Edebiyatında Hikâye I", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s. 71-117.
- MATTEİ, Jean-Louis (2004). Hz. Ali Cenknâmeleri, İstanbul: Kitabevi.
- NESAİ (1999). Hadislerle Hz. Ali, trc. Naim Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1983). Bektaşî Menakıpnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul: Enderun.
- ÖZON, Mustafa Nihat (1985). Türkçede Roman, 2. Bs., haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZTELLİ, Cahit (1976). "İslamdan Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu'da Meydana Gelen Eserler", Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Ankara: Konya Turizm Derneği, s. 346-347.
- ŞİBLİ (1975). Asr-ı Saâdet I-V, tercüme eden Ömer Rıza Doğrul, İstanbul.
- ÜNVER, İsmail (1986). "Mesnevi", Türk Dili (Divan Şiiri Özel Sayısı), 415-416-417, s. 430-563.
- YAZICIOĞLU Ahmet Bican (1999). Dürr-i Meknun: Saklı İnciler, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.